

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

6-son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 6 (5) – 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy

kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrda 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

Umarov Sardor Yakubovich

QAYTA BIRLASHGAN GERMANIYA IQTISODIYOTI RIVOJLANISHINING ASOSIY JIHATLARI	12-16
--	-------

Atamuratova Dilafroz Rashidovna

XORAZM XALQ SOVET RESPUBLIKASINING ILK MATBUOTI: “INQILOB QUYOSHI”	17-20
--	-------

Mansurov Ulug‘Bek

XX ASRNING 20-50-YILLARIDA NAMANGAN SHAHRIDA SOG‘LIQNI SAQLASH TIZIMIDAGI MUAMMOLAR	21-24
--	-------

Umid Bekmuhammad, Sayyora Samandarova

XORAZMDAGI JADID MAKTABLARIGA OID TA‘LIM TASHKILOTLARI VA JAMIYATLARI	25-31
--	-------

Norov Shuhrat, Turatosheva Sadoqat

O‘ZBEKISTON YOSHLAR SIYOSATINING IJTIMOIIY, MADANIY VA TA‘LIMIIY SOHALARDAGI FALSAFIY ASOSLARI VA UNING MA‘NAVIY YETUK YOSHLARNI SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI	32-38
--	-------

Sultanov Samandar Mahmud o‘g‘li

QUYI AMUDARYO VA BUXORO-QORAKO‘L HUDUDI MANZILGOHLARINING MODDIY ASHYOLARDA AKS ETISHI	39-42
---	-------

Quranboyeva Sevinchoy

SOVET HOKIMIYATI DAVRIDA XORAZM VILOYATI AHOLISINING UY-JOY QURILISHIDA IJTIMOIIY HAYOTNING AKS ETISHI (1945-1985-YILLAR MISOLIDA)	43-46
---	-------

Mamajanov Azizbek

SOVET HUKUMATI AGRAR SIYOSATINING O‘ZBEKISTON SSR IRRIGATSIYA TIZIMIGA TA‘SIRI (1950-1990-YILLAR).....	47-52
---	-------

Baxritdinov Jasurbek

AKADEMIK ABDULAHAD MUHAMMADJONOVNING O‘ZBEKISTONDA TARIX VA ARXELOGIYA FANLARI RIVOJIGA QO‘SHGAN HISSASI	53-57
---	-------

Aliqulov Ramazon

TOSHKENT VA FARG‘ONA VODIYSIDAGI DEHQON, CHORVADOR VA HUNARMAND AHOLINING MADANIY, IJTIMOIIY, SIYOSIIY, IQTISODIIY ALOQALARNING O‘ZBEK XALQINING ETNOGENEZIDAGI O‘RNI (QANG‘LI QABILASI MISOLIDA)	58-66
---	-------

Abduraxmonov Adxamjon Soxodilla o‘g‘li

1946–1990-YILLARDA QO‘QON SANOATINING TRANSFORMATSIYASI	67-74
---	-------

Tashqo‘lova Dilnoza Turaboy qizi

YANGI O‘ZBEKISTON VA XITOIY XALQ RESPUBLIKALARI IQTISODIIY HAMKORLIGIDA “BIR MAKON-BIR YO‘L” TASHABBUSINING AHAMIYATI	75-78
--	-------

Jabborov Qaxramon Jaxongir o‘g‘li

JULIYA KOHENNING XVIII-XX ASRLARDA SEFARD YAHUDIYLARINING IJTIMOIIY HOLATIGA OID TADQIQOTLARI TAHLILI	79-83
--	-------

<i>Dilfuza Muxammadinova Nasretdinova</i> TA'LIMNING TARAQQIYOT YO'LI	84-89
--	-------

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Ollanazarov Bekmurod</i> INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA TURISTIK XIZMATLAR SOHASIDA INVESTITSION FAOLLIKNI BOSHQARISH: NAZARIYA, AMALIYOT VA XORIJIY TAJRIBA	90-100
<i>Umronov Eldorbek Sodirovich</i> O'ZBEKISTONDA EKOTURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI VA ISTIQBOLLARI	101-107
<i>Tangirkulov Bekzod</i> TIJORAT BANKLARI MOLIVAVIY RESURLARINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH	108-115
<i>Aymatov Sirojiddin To'raqul o'g'li</i> TRANSPORT TIZIMINING RAQOBATBARDOSHLIGINI BAHOLASH KO'RSATKICHLARI TIZIMI	116-125
<i>Ergashev Uyg'un Jabborovich</i> KAMERAL SOLIQ TEKSHIRUVI UCHUN ELEKTRON MANBASINING SHAKLLANISHI, SOLIQ TIZIMIDAGI QO'LLANILAYOTGAN DASTURIY MAHSULOTLARNING AHAMIYATI	126-131

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Nosirxo'jayeva Gulnora</i> AXBOROT VA "OMMAVIY MADANIYAT" XURUJINING DOLZARB MUAMMOLARI	132-136
<i>Panjiyev Suhrob</i> HAQIQATNING KOGERENTLIK XUSUSIYATLARINING YANGILANISHI	137-143
<i>Gadoeva Lobar</i> IJTIMOIY-FALSAFIY TADQIQOTLAR OBYEKTI SIFATIDA SOG'LOM TURMUSH TARZI .	144-148
<i>Djurayeva Nigora</i> SYSTEMIC ANALYSIS OF THE FORMATION OF COGNITIVE ASPECTS OF CONSCIOUSNESS OF THE PEOPLES OF CENTRAL ASIA	149-158
<i>Юлдашев Фаррух Абдурахманович</i> ПОНЯТИЕ ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМА И ЕГО СТЕПЕНИ ИССЛЕДОВАНИЯ	159-167
<i>Mengliqulov Umid Mamadiyevich</i> MILLIY IDENTIFIKATSIYA MASALASINING TARIXIY-DINAMIK VA ZAMONAVIY KONTEKSTDA TAHLILI	168-173
<i>To'xtarov Ismatulla Murodovich, Ergashev Ulug'bek Adxamovich</i> MAG'RIBNI MAFTUN AYLAGAN MUTAFAKKIR	174-178
<i>Toirov Ilhom</i> IJTIMOIY-MADANIY TARAQQIYOT: SIVILIZATSION ASOSLAR VA YO'NALISHLAR	179-183
<i>Farxodjonova Nodira, Ergashev Ibodulla</i> GLOBALASHUV SHAROITIDA MILLIY O'ZLIKNI SAQLASH VA JAMIYAT BARQARORLIGI: JADIDLAR MEROSIGA IJTIMOIY-FALSAFIY NAZAR	184-188

<i>Ergashev Ozodbek Baxodurovich</i> YUNON MANTIQ ILMINING ARAB TILIGA TARJIMA QILINISHI VA ISLOM FALSAFASIGA KIRIB KELISHI	189-194
<i>Fayziyev Xurshid</i> VOLTER VA BAG'RIKENGLIK GENEZISI	195-199
<i>Sattorova Shalola</i> MIRZO ABDULQODIR BEDILNING ASOSIY FALSAFIY G'OYALARI	200-203
<i>Taylyakova Feruzaxon Sultanovna</i> TADBIRKOR VAZIFALARI VA SHAXSIY SIFATLARI	204-207
<i>Sadullayev Sardor Saydiganiyevich</i> INSON VA SAN'ATNING ARTUR SHOPENGAUER TA'LIMOTIDA ESTETIK TAFAKKUR PRIZMASIDA TAHLILI	208-215
<i>Vaxobova Dilfuza Roziqovna</i> ABU ABDULLOH RUDAKIY ADABIY-FALSAFIY MEROSINI O'RGANISHGA SINERGETIK USULDA YONDASHUV	216-219
<i>Yuldashxodjaev Haydar Hashimxanovich</i> MUSOXONXOJA DAHBIDIY ASARLARIDA USTOZNING SHOGIRDNI TANLASH VA UNI TARBIYALASHDAGI FALSAFIY G'OYALARI	220-224
<i>Umurzaqov Axmadjon Maxamadovich</i> INSON E'TIQODIDAGI O'ZGARISHLARNING METODOLOGIK ASOSLARI	225-231
<i>Teshayeva Gulchehra Murodovna</i> YANGI O'ZBEKISTONDA SHAXSNING RAQAMLI JAMIYATGA TRANSFORMATSIYALASHUVI	232-237
<i>Yusupova Ranaxon</i> IJTIMOIY MUHIT TEXNOGEN SIVILIZATSIYA VA AHLOQ MASALALARI	238-241
<i>Sharipov Abdukhakimjon Ziyotdinovich</i> SHARQ VA G'ARB TAFAKKURIDA FAROVON HAYOT TUSHUNCHASINING FALSAFIY TAHLILI	242-246
<i>Sultonova Shaxnoza</i> MUNAVVAR QORI MA'RIFIY-AXLOQIY QARASHLARINING FALSAFIY AHAMIYATI	247-251
<i>Dusmanov Sherzod Abduvaliyevich</i> JINOYATCHILIK – YOSHLAR AXLOQIY-MA'NAVIY BUZILISHLARINING MANBAI VA HOSILASI SIFATIDA	252-256
<i>Rajabboy Hasanov</i> FAROVON HAYOT MEZONI VA UNING JAMIYAT TARAQQIYOTIGA TA'SIRINING IJTIMOIY-FALSAFIY ASOSLARI	257-261
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Boynazarov Zokir</i> TARIXIY YOZMA MANBALARDA SOMATIZMLAR VA INSON MANZARASI	262-274
<i>Yeshboyeva Matluba</i> MUHAMMAD YUSUF SHE'RLARI TARJIMALARIDA IBORALARNING BERILISHI ("KO'HNA QUDUQ" DOSTONI MISOLIDA)	275-279

<i>Azizaxon Rasulova</i> SINTAKTIK MAYDON KONSEPSIYASI VA UNING LINGVISTIK TALQINI	280-284
<i>Mamadkulova Kamila Abdukhaliqovna</i> THE IMAGE OF A LITERARY HERO OF THE "LOST GENERATION" IN THE WORK OF E.M. REMARQUE	285-290
<i>Naimova Parvina Rustamovna</i> ITALYAN VA O'ZBEK MULOQOT MATNI JARAYONIDA MULOQOTNING O'RNI VA AHAMIYATI. ITALYAN TILI VA O'ZBEK TILI VERBAL MULOQOT MATNIDA O'XSHASH VA FARQLI JIHATLARI	291-296
<i>Жабборовва Муслима Тохировна</i> ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ УНИВЕРСАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ДЕЙСТВИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ	297-301
<i>Xudoyberdiyeva Oyjamol, Jo'rayeva Komila</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA QADRIYATLAR IFODASI VA ULARNING TARJIMA MUAMMOLARI	302-306
<i>Ostonova Ramziya</i> LEXIC-SEMANTIC FIELD OF CONSTRUCTION TERMINOLOGY	307-311
<i>Qarshiyeva Tamara, Nabiyeva Sharifa, Samadova Charos va G'aniyeva Inobat</i> AMERIKA VA O'ZBEK ADABIYOTI MISOLIDA «UYG'ONISH VA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH» TAMOIYILLARINING QIYOSIY TAHLILI	312-316
<i>Sumbul Muxammedova</i> XORAZM DOSTONLARIDAGI AYRIM HIKMATLI JUMLALARNING SODDA GAP TAHLILI BO'YICHA IZOHI	317-322
<i>Abduqodirova Zebo Qodirovna</i> XXI ASR TILSHUNOSLIGIDA YANGI YO'NALISH SIFATIDA EKOLINGVISTIKA	323-331
<i>Murtozayeva Zarina Muxtor qizi</i> BADIY ADABIYOTLARDA KONSEPT VA KONSEPTASFERA FAOLLASHUVINING NAZARIY ASOSLARI	332-335
<i>Abiyatova Muslima Maratovna, Abdirasulov Bahodir</i> AUDIOVISUAL TRANSLATION: SUBTITLING AND DUBBING CHALLENGES	336-343
<i>Kayimova Mohinur Salokhiddin kizi, Bakiyev Faxriddin</i> COMPLEXITY OF CULTURE-SPECIFIC UNITS AND SEMANTIC AMBIGUITIES IN TRANSLATION	344-350
<i>Rasulova Nigora Kurbonovna</i> MASHRAB IJODIDA MULAMMA' ASARLAR TADQIQI	351-356

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Djumaniyozova Dilfuza, Matnazarova Muhayyo</i> IJTIMOIY XAVF GURUHIGA KIRUVCHI YOSHLAR MUAMMOLARINI HAL QILISHDA YURIDIK KLINIKANING AHAMIYATI	357-362
<i>Mirzaraximov Baxtiyor, Shokirov Boburjon</i> KIBERHUJUMLAR NATIJASIDA SHAXSIY VA DAVLAT SIRLARIGA XAVF SOLISH	363-367

<i>Baymurotov G'ayrat Panjiyevich</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA QONUNCHILIK TASHABBUSI HUQUQINI AMALGA OSHIRISHNING HUQUQIY ASOSLARI	368-376
<i>Esanova Shaxnoza</i> JINOYATGA TAYYORGARLIK KO'RISH VA SUIQASD QILGANLIK UCHUN JAVOBGARLIKKA OID RIVOJLANGAN DAVLATLAR TAJRIBASI	377-383
<i>Abduvaliyev Murodillo</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA QONUN BO'YICHA MEROS HUQUQINI TARTIBGA SOLISHNING XUSUSIYATLARI	384-388
<i>Koryog'diyev Bobur Umidjon o'g'li</i> TASVIRGA BO'LGAN HUQUQ: ANGLIYA VA NYU-YORK QONUNCHILIGI QIYOSIY TAHLILI	389-395
<i>Ismaylov Raxat</i> HUQUQNI SHARHLASH JARAYONINING ILMIY-NAZARIY TAHLILI	396-402
<i>Nabiyev Muhridin</i> INSON HUQUQLARI BO'YICHA MILLIY INSTITUTLAR FAOLIYATINING HUQUQIY ASOSLARI	403-406
<i>Kabulov Xojabay, Dauletbaeva Aynur</i> SHAXS SHA'NI VA QADR-QIMMATINING HUQUQIY HIMOYASI VA UNI BUZGANLIK UCHUN HUQUQIY JAVOBGARLIK ASOSLARI	407-412
<i>Utebaev Salamat, Kalbaeva Eldora</i> VOYAGA YETMAGAN YOKI MEHNATGA LAYOQATSIZ SHAXSLAR MODDIY TA'MINOTINING HUQUQIY ASOSLARI VA UNI BUZGANLIK UCHUN JAVOBGARLIK	413-418
<i>Begatov Jasurbek Numonjanovich</i> MEHNATGA OID MUNOSABATLARDI KAMSITISH UCHUN HUQUQIY JAVOBGARLIK MASALALARI	419-432
<i>Komilov Avazbek Bokijonovich</i> QONUN BUZILISHI, UNING KELIB CHIQISH SABABLARI VA BUNGA IMKONIYAT YARATIB BERAYOTGAN SHART-SHAROITLARNI BARTARAF ETISH TO'G'RISIDAGI PROKUROR TAQDIMNOMASINING MAZMUNI VA UNGA QO'YILGAN TALABLAR	433-441
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Gayupova Saodat Xamidovna</i> INDIVIDUAL YONDASHUV ASOSIDA ZAMONAVIY TALABA SHAXSINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI	442-446
<i>Akimova Jumaxan, Isakova Malika</i> FIZIKA VA ASTRONOMIYANI O'QITISHDA STEAM TA'LIM TIZIMINING AHAMIYATI ...	447-452
<i>Абдуллаева Мавжуда Эргашевна</i> СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ В ПРОФИЛАКТИКЕ РАСПРОСТРАНЕННЫХ ДЕТСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ: МЕТОДИКА ПРИМЕНЕНИЯ ПРОГНОСТИЧЕСКИХ КАРТ	453-460
<i>Mirkasimova Zilola Alisherovna</i> MULTIMEDIA – MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA BILINGVAL KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI VOSITASI SIFATIDA	461-464

<i>Xidirova Durдона Muxtorovna</i> SINERGETIK TA'LIM VA O'QUVCHI-QIZLARNI IJTIMOIIY-MADANIY MUNOSABATLARGA TAYYORLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	465-469
<i>Yazdonov Ulug'bek, Rashidova Madina</i> YOSHLARDA KASBIY BILIM VA KO'NIKMANI SHAKLLANTIRISHGA QARATILGAN ZAMONAVIIY KONSEPSIYALARDA ILGARI SURILAYOTGAN TA'LIMOTLAR	470-479
<i>Elmuratova Zamira</i> INTERACTIVE METHOD IN TEACHING ENGLISH	480-484
<i>Karimova Nilufar Ummatqul qizi</i> SOFT SKILLS IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES: BASES OF IMPROVEMENT OF STUDENTS' INTERPERSONAL AND COGNITIVE SKILLS	485-490
<i>Adilov Shodiyor</i> MUHANDISLIK GRAFIKASI VA DIZAYN FANLARINI INTEGRATSIYALASHDA "G'OYALARNING LOYIHALA" USULI	491-496
<i>Давыдова Руфина Артуровна</i> ПОНЯТИЕ «ДУХОВНЫЙ ГУМАНИЗМ» КАК ОСНОВОПОЛАГАЮЩЕЕ КАЧЕСТВО ГУМАННОГО ПЕДАГОГА	497-500
<i>Abdurazzaxov Abdurasul</i> SPORT-SOQ'LOMLASHTIRISH TURIZMI ASOSIDA TALABALARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	501-506
<i>Ergashev Tolif</i> O'QUVCHILARNING KARTOGRAFIK BILIMLARINI RIVOJLANTIRISHDA MATEMATIKA VA GEOGRAFIYA FANLARI INTEGRATSIYASINI TA'MINLASH	507-515
<i>Gaziev Baxromjon</i> CHAVANDOZLARNING JISMONIY VA TEXNIK-TAKTIK HARAKATLARINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI	516-523
<i>Madaminova Mavjuda Erkinovna</i> TALABALARNING TEXNIK IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	524-529
<i>Kamalova Dilnavoz, Sattorova Aziza</i> FIZIKAVIIY MAYATNIK ORQALI OG'IRLIK KUCHI TEZLANISHINI ANIQLASHDA TALABALARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	530-535
<i>Sobirova Saida Otabekovna</i> KASBGA YO'NALTIRISHNING ZAMONAVIIY MODELLARI	536-542
<i>Haqberdiyev Baxtiyor, Sotiboldiyev Amiriddin, Abdumutalibov Oyatillo</i> MUHANDISLIK GRAFIKASI VA TASVIRIIY SAN'AT, ARHITEKTURA VA DIZAYN (TEXNIK VA SAN'AT) FANLARINI O'ZARO INTEGRATSIYALASH	543-546

Received: 16 May 2025

Accepted: 1 June 2025

Published: 15 June 2025

Article / Original Paper

INDICATOR SYSTEM FOR ASSESSING THE COMPETITIVENESS OF THE TRANSPORT SYSTEM

Aymatov Sirojiddin Turaqul ugli

Independent Researcher at Termez State University

Abstract. The article discusses a system of indicators for assessing the competitiveness of the transport system and their practical application. The study evaluates the competitiveness of regional transport systems based on indicators such as the number of transport enterprises, workforce size, efficiency, freight and passenger transport volumes. Using the example of Surkhondaryo region and its districts, the calculation and comparison of indicators are researched. The article also proposes a methodology for determining the efficiency and competitiveness of the transport system using relative indicators compared to a benchmark region and expert evaluation methods. The research results are aimed at developing transport infrastructure and improving socio-economic efficiency.

Keywords: transport system, competitiveness, efficiency, indicator system, freight transport, passenger transport, expert evaluation, infrastructure, Surkhondaryo region.

TRANSPORT TIZIMINING RAQOBATBARDOSHLIGINI BAHOLASH KO'RSATKICHLARI TIZIMI

Aymatov Sirojiddin To'raqul o'g'li

Termiz davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

E-mail: aymatovsirojiddin349@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada transport tizimining raqobatbardoshligini baholash uchun ko'rsatkichlar tizimi va ularning amaliy qo'llanilishi ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda transport korxonalari soni, ishchilar soni, samaradorlik, yuk va yo'lovchi tashish hajmi kabi ko'rsatkichlar asosida hududlar transport tizimining raqobatbardoshligi baholanadi. Surxondaryo viloyati va uning tumanlari misolida ko'rsatkichlarning hisoblanishi va taqqoslanishi tadqiq etilgan. Maqolada, shuningdek, etalon hududga nisbatan nisbiy ko'rsatkichlar va ekspert baholash usullari orqali transport tizimining samaradorligi va raqobatbardoshligini aniqlash uslubiyoti taklif etilgan. Tadqiqot natijalari transport infratuzilmasini rivojlantirish va ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlikni oshirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: transport tizimi, raqobatbardoshlik, samaradorlik, ko'rsatkichlar tizimi, yuk tashish, yo'lovchi tashish, ekspert baholash, infratuzilma, Surxondaryo viloyati.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I6Y2025N18>

Kirish. Transport tizimining raqobatbardoshligi zamonaviy iqtisodiyot va ijtimoiy rivojlanishning muhim omillaridan biridir. Raqobatbardosh transport tizimi hududlararo aloqalarni yaxshilash, iqtisodiy faollikni oshirish va aholining hayot sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Bunday tizimlarni baholash va ularning samaradorligini oshirish uchun tizimli yondashuv zarur bo'lib, bu esa ko'plab omillarni hisobga olgan holda aniq ko'rsatkichlar asosida amalga oshirilishi mumkin.

Maqolada transport tizimining raqobatbardoshligini baholash uchun ishlatiladigan ko'rsatkichlar tizimi va ularning amaliy qo'llanilishi tadqiq etilgan. Surxondaryo viloyati va uning tumanlari misolida transport korxonalari soni, ishchilar soni, samaradorlik, yuk va

yo'lovchi tashish hajmi kabi ko'rsatkichlar asosida tahlillar olib borilgan. Shuningdek, etalon hududga nisbatan nisbiy ko'rsatkichlar va ekspert baholash usullari orqali transport tizimining samaradorligi va raqobatbardoshligini aniqlash usullari taklif etilgan.

Tadqiqot natijalari transport infratuzilmasini rivojlantirish, resurslarni samarali taqsimlash va ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlikni oshirishga yo'naltirilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega. Maqolada keltirilgan metodologiya va ko'rsatkichlar boshqa hududlar uchun ham qo'llanilishi mumkin bo'lgan uslubiy yechimlarni taklif etadi.

Transport tizimining raqobatbardoshligini baholashda ko'rsatkichlarning tizimli yondashuvi infratuzilma samaradorligini oshirish, bozor dinamikasini tahlil qilish va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ko'maklashish uchun muhim vosita hisoblanadi. Maqolaning asosiy maqsadi transport tizimining raqobatbardoshligini baholashning ilmiy-uslubiy asoslarini ishlab chiqish va amaliy misollar orqali ularning samaradorligini ko'rsatishdan iboratdir.

Adabiyotlar tahlili. Transport tizimida raqobatbardoshlik masalalari ko'pgina xorijlik olimlar tadqiqotlarida o'rganilgan. Jumladan, David Boyce va Joseph B. Lemaire kabi olimlar transport tizimlaridagi raqobatni baholashda transport korxonalari sonini o'rganishgan, bozorni qanday taqsimlash va raqobatni qanday oshirish mumkinligi haqida izlanishlar olib borgan. Ular transport korxonalari sonini bozor raqobatini o'lchashning asosiy vositasi sifatida ko'rib chiqqan. [1]

Peter Nijkamp va Kenneth Button kabi olimlar transport tizimlarining ishchi resurslari va korxonalar samaradorligini o'rganishgan. Bu olimlar transport korxonalarining ishchi kuchini korxonalarning raqobatbardoshligini o'lchashda qo'llaydilar. Ularning tadqiqotlarida ishchilar soni va samaradorligi tizimning ishlashi va raqobatbardoshligi jihatidan o'rganilgan. [2]

Dimitriy T. Gavrilov va Yuriy P. Vasiliev kabi olimlar transport tizimlarining masofaviy kengayishi va yo'l infratuzilmasini tahlil qilganlar. Ular transport tizimining bosib o'tilgan yo'llarini va tizimning raqobatbardoshligini o'rganish orqali infratuzilmaning ta'sirini ko'rib chiqishgan. Bu ko'rsatkich transport tarmoqlarining samaradorligini va raqobatbardoshligini ko'rsatadi. [3]

Christopher A. Sims va John F. Kain kabi olimlar yuk tashishning raqobatbardoshligiga ta'sirini tahlil qilishgan. Ushbu ko'rsatkich yuk tashish hajmi va tizimning iqtisodiy samaradorligi bilan bog'liq. Ular transport tizimlaridagi yuk tashish hajmini raqobatbardoshlik va samaradorlik ko'rsatkichi sifatida ko'rib chiqqan. [4]

John R. P. McNally va David A. Hensher kabi olimlar transport xizmatlarining hajmini va ularning ta'sirini o'rganishgan. Bu ko'rsatkich transport xizmatlarining samaradorligi va sifatini ko'rsatadi. Xizmat hajmi ortishi raqobatbardosh tizimlar yaratish va bozorda yaxshi holatda qolish uchun zarur. [5]

Joseph L. Hellerstein va Gerald S. Bobinskiy kabi olimlar yo'lovchi tashish hajmini va uning transport tizimidagi ta'sirini o'rganishgan. [6] Yo'lovchi tashish hajmi va uning tizimdagi o'rni transport tizimining rivojlanishi va raqobatbardoshligini ko'rsatadi. Bu ko'rsatkich transportning ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyatini oshirishga yordam beradi.

Yuqorida keltirilgan tadqiqotlar natijalarini umimlashtirib, transport tizimi raqobatbardoshligini quyidagi ko'rsatkichlar orqali baholash maqsadga muvofiq degan fikrdamiz:

- Transport korxonalari soni;

- Ishchilar soni;
- Samaradorlik ko'rsatkichlari;
- Bosib o'tilgan masofa;
- Yuk tashish hajmi;
- Transport xizmatlari hajmi;
- Yo'lovchi tashish hajmi;

Ushbu ko'rsatkichlarni tizimlashtirib, 1-jadvalda aks ettirildi. Unda hudud transport tizimining raqobatbardoshligini baholashda asosiy ko'rsatkichlar, ularning hisoblash formulalari, nomi hamda ma'nolari aks ettirilgan.

1-jadval

Transport tizimi korxonalari raqobatbardoshligini baholovchi ko'rsatkichlar tizimi⁵

Ko'rsatkich nomi	Formula	Ma'nosi
Transport korxonalari zichligi	$Z_k = \frac{N_k}{A}$	Hududdagi 1 km ² maydonga to'g'ri keladigan transport korxonalari soni. Bu yerda: N_k – transport korxonalari soni, A – hudud maydoni (km ²).
Mehnat unumdorligi	$E_h = \frac{H}{N_i}$	Bir ishchiga to'g'ri keladigan o'rtacha ko'rsatilgan xizmat hajmi. Bu yerda: H – ko'rsatilgan xizmat hajmi (mlrd so'mda). N_i – transport sohasidagi ishchilar soni.
Yuk tashish samaradorligi	$E_y = \frac{V_y}{L}$	1 birlik bosib o'tilgan yo'lga to'g'ri keladigan tashilgan yuk hajmi. Bu yerda: V_y – tashilgan yukning umumiy hajmi (tonna), L – bosib o'tilgan umumiy yo'l
Yo'lovchi tashish samaradorligi	$E_p = \frac{P}{L}$	1 birlik bosib o'tilgan yo'lga to'g'ri keladigan tashilgan yo'lovchilar soni. Bu yerda: P – tashilgan yo'lovchilar soni, L – bosib o'tilgan umumiy yo'l.
Transport korxonalari samaradorligi	$E_k = \frac{H}{N_k}$	Har bir transport korxonasiga to'g'ri keladigan o'rtacha ko'rsatilgan xizmat hajmi. Bu yerda: H – ko'rsatilgan xizmat hajmi (mlrd so'mda), N_k – transport korxonalari soni.
Aholi jon boshiga transport korxonalarining transportlari soni	$K = \frac{N_{avto}}{N_{aholi}}$	Aholi jon boshiga to'g'ri keladigan transport korxonalarining transportlari soni. Bu yerda: N_{avto} – transport korxonalarining transportlari soni.
Bitta avtomobilga to'g'ri keladigan xizmatlar hajmi	$S = \frac{H}{N_{avto}}$	Har bir transportga to'g'ri keladigan o'rtacha ko'rsatilgan xizmat hajmi. Bu yerda: H – ko'rsatilgan xizmat hajmi (mlrd so'mda), N_{avto} – transportlar soni

1-jadvalda keltirilgan ko'rsatkichlar orqali hududdagi transport tizimi samaradorligi va raqobatbardoshlik darajasini kompleks baholash mumkin. Bu kabi ko'rsatkichlarning ko'pligi hudud transport tizimining raqobatbardoshligini yagona qiymatda aniqlash zaruratini tug'diradi. Bu masalani esa uslubiy yechim orqali hal etish mumkin.

⁵ Turli manbalar asosida muallif tomonidan shakllantirildi.

Ma'lumki, etalon hudud — bu yuqori samaradorlikka ega hudud hisoblanadi. Hududlar kesimida transport tizimi raqobatbardoshligini qiyoslashda ushbu ko'rsatkichlarning etalon hudud qiymatiga nisbatlash uning maksimaldan ortda qolish darajasini beradi.

Shuningdek, raqobatbardoshlikka uslubiy yondashishda ekspert baholash orqali nisbiy ko'rsatkichning ahamiyatlilik darajasi belgilab, transport tizimining aniqroq raqobatbardoshlik koeffitsiyentlarini olish mumkin. Transport korxonalarining samaradorligini baholash uchun ekspert baholash usuli orqali aniqlangan og'irlik koeffitsiyentlaridan foydalanib, balli baholash usuli quyidagicha amalga oshirish mumkin:

$$S = \sum_{i=1}^n w_i \cdot \frac{I_i}{I_{max}}, \quad (1)$$

bu yerda: S — transport korxonasining umumiy balli bahosi; I_i — ko'rsatkichning qiymati; I_{max} — hududdagi eng yuqori ko'rsatkichning qiymati; w_i — og'irlik koeffitsiyenti;

Ko'rsatkichning mazmuni: Har bir ko'rsatkichni eng yuqori qiymatga nisbatan me'yorlashtirilib, uning ahamiyatlilik darajasidan kelib chiqqan holda umumiy bahosini chiqaradi.

Qo'llanilishi: Hududdagi transport korxonalarining eng yaxshi ko'rsatkichga nisbatan holatini baholash imkonini beradi.

(1) foydalanib aniqlangan nisbiy ko'rsatkichlar orqali hududning kuchli va zaif tomonlarini aniqlab, ular bo'yicha aniq chora-tadbirlar ishlab chiqish mumkin bo'ladi.

2-jadval

Hudud bo'yicha raqobatbardoshlikni ifodalovchi ko'rsatkichlar⁶

Aholi soni	Avtomobil transporti xizmatlari hajmi(mlrd so'm)	Transport korxonalari soni	Ishchilar soni	Transportlar soni	Hududi (ming km ²)	Transport korxonalari sonining zichligi	Ishchiga nisbatan xizmat hajmi (mlrd so'm)	Yuk tashish samaradorligi(mln. tonna-km)	Odam tashish samaradorligi(mln. yo'lovchi-km)	Transport korxonalari samaradorligi	Bitta transportga keladigan aholi soni	Bitta avtomobilga keladigan xizmatlar hajmi(mlrd)
Surxondar yo viloyati	2038,8	13464	15306	15089	20,10	0,67	0,13	1 227,7	6 737,6	0,15	183,36	0,14
Termiz sh.	393,6	2754	2910	2839	0,04	68,85	0,14	111,6	1 013,6	0,14	67,25	0,14
Oltinsoy	97,3	510	522	518	0,57	0,89	0,19	47,1	222,1	0,19	359,96	0,19
Angor	115,9	631	847	847	0,39	1,62	0,14	58,9	560,1	0,18	165,76	0,14
Bandixon	69,5	159	159	159	3,21	0,05	0,44	34,3	115,1	0,44	508,18	0,44
Boysun	89,4	193	211	201	0,68	0,28	0,42	45,4	132,4	0,46	578,20	0,44
Muzrabot	106,2	555	722	713	0,74	0,75	0,15	44,9	507,7	0,19	208,31	0,15
Denov	241,9	1577	1876	1809	1,14	1,38	0,13	287,2	936,0	0,15	218,28	0,13
Jarqo'rg'on	135,5	1065	1188	1170	1,16	0,92	0,11	103,1	512,5	0,13	195,37	0,12
Qumqo'rg'on	136	773	802	791	1,83	0,42	0,17	73,7	304,8	0,18	310,72	0,17
Qiziriq	103,2	264	264	264	0,38	0,69	0,39	39,5	341,8	0,39	459,47	0,39
Sariosiy o	141,6	944	1131	1130	3,83	0,25	0,13	58,9	403,0	0,15	196,73	0,13
Termiz	93,3	1196	1435	1418	0,83	1,44	0,07	97,2	548,5	0,08	57,35	0,07
Uzun	107,2	817	644	944	1,84	0,44	0,17	40,5	383,3	0,13	284,63	0,11
Sherobod	134,7	897	994	986	2,73	0,33	0,14	79,8	458,0	0,15	207,34	0,14
Sho'rchi	120,5	1188	1301	1300	0,72	1,65	0,09	105,6	298,6	0,10	171,41	0,09

Yuqoridagi ko'rsatkichlarga qo'shimcha ravishda hudud transport tizimi ko'rsatkichlari uchun ham ba'zi nisbiy ko'rsatkichlarni hisoblash mumkin. Ular hududni boshqa hududlar bilan taqqoslash va samaradorlikni baholashda etalon darajalarga nisbatan baholashni ko'zda tutadi (3-jadval).

⁶ Muallif ishlanmasi.

3-jadval

Hududni boshqa hududlar bilan taqqoslash va samaradorlikni baholash⁷

Ko'rsatkich nomi	Formula	Ma'nosi
Transport korxonalarining nisbiy zichligi	$Z_n = \frac{Z_k}{Z_{k_o}}$	Hududning transport korxonalari zichligini etalon hudud Z_{k_o} bilan taqqoslash.
Ishchi samaradorligining nisbiy ko'rsatkichi	$E_{h_n} = \frac{E_h}{E_{h_o}}$	Hudud ishchi samaradorligini etalon hudud E_{h_o} bilan solishtirish.
Yuk tashish samaradorligining nisbiy ko'rsatkichi	$E_{y_n} = \frac{E_y}{E_{y_o}}$	Yuk tashish samaradorligini etalon hudud E_{y_o} bilan taqqoslash.
Odam tashish samaradorligining nisbiy ko'rsatkichi	$E_{p_n} = \frac{E_p}{E_{p_o}}$	Odam tashish samaradorligini etalon hudud E_{p_o} bilan taqqoslash.
Transport korxonalari nisbiy samaradorligi	$E_{k_n} = \frac{E_k}{E_{k_o}}$	Har bir korxona samaradorligini etalon hudud E_{k_o} bilan solishtirish.
Aholi jon boshiga transport korxonalarining avtomobillari sonining nisbiy ko'rsatkichi	$K_{k_n} = \frac{K_k}{K_{k_o}}$	Aholi jon boshiga transport korxonalarining avtomobillari sonini etalon hudud K_{k_o} bilan solishtirish
Bitta transportga to'g'ri keladigan nisbiy xizmatlar hajmining nisbiy ko'rsatkichi	$S_{k_n} = \frac{S_k}{S_{k_o}}$	Bitta transportga to'g'ri keladigan nisbiy xizmatlar hajmini etalon hudud S_{k_o} bilan solishtirish

3-jadvaldagi Z_{k_o} E_{h_o} E_{y_o} E_{p_o} E_{k_o} I_{t_o} K_{k_o} S_{k_o} – etalon hudud yoki umumiy darajadagi eng yuqori ko'rsatkichlardir.

Hududlar transport tizimiga oid ko'rsatkichlarini tizimlarning samarali boshqarilishi tahlillari asosida quydagicha baholash mumkin. Kvalimetriya qoidalari ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik va ilmiy tizimlarda sifatni boshqarish, yaxshilash va optimallashtirish jarayonlarini amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi va bu qoidaga ko'ra guruhdagi ekspert-mutaxassislar soni 7 tadan 14 nafargacha bo'lishi maqsadga muvofiq hisoblanadi. [8] Qoidaga asoslanib, 10 kishidan iborat sohada ko'p yillik kasbiy va amaliy tajribaga ega bo'lgan ekspert-mutaxassislar guruhi shakllantirildi.

Har bir ko'rsatkichga mutaxassis-ekspertlar tomonidan berilgan baholar va ularning o'rtachasi hisoblandi (4-jadval).

⁷ Muallif ishlanmasi.

4-jadval

Ekspertlar xulosalari va o'rtacha qiymatlar

Ekspertlar	Transport korxonalarining nisbiy zichligi	Ishchi samaradorligining nisbiy ko'rsatkichi	Yuk tashish samaradorligining nisbiy ko'rsatkichi	Odam tashish samaradorligining nisbiy ko'rsatkichi	Transport korxonalari nisbiy samaradorligi	Bitta odamga to'g'ri keladigan nisbiy transport soni	Bitta avtomobillarga to'g'ri keladigan nisbiy xizmatlar hajmi
1	6	8	7	8	7	8	7
2	8	9	9	10	9	10	8
3	7	10	8	9	8	9	8
4	6	9	8	8	8	9	8
5	8	9	7	9	8	9	9
6	7	8	8	10	8	8	7
7	6	10	9	8	8	9	8
8	7	9	8	9	8	9	8
9	8	8	8	9	8	9	8
10	8	9	8	9	8	9	8
O'rtacha	7	9	8	9	8	9	8

Hudud bo'yicha raqobatbardoshlikni ifodalovchi nisbiy ko'rsatkichlar¹

Tuman va shaharlar	Transport korxonalarini nisbiy zichligi	Ishchi samaradorligining nisbiy ko'rsatkichi	Yuk tashish samaradorligining nisbiy ko'rsatkichi	Odam tashish samaradorligining nisbiy ko'rsatkichi	Transport korxonalari nisbiy samaradorligi	Bitta odamga to'g'ri keladigan nisbiy transport soni	Bitta avtomobil larga to'g'ri keladigan nisbiy xizmatlar hajmi	Samara dorlik ko'rsatkichi
Termiz sh.	1,000	0,309	0,389	1,000	0,309	1,000	0,312	35,856
Oltinsoy	0,013	0,426	0,164	0,220	0,412	0,187	0,422	15,576
Angor	0,023	0,313	0,205	0,550	0,397	0,406	0,308	18,857
Bandixon	0,001	1,000	0,119	0,110	0,944	0,132	0,983	27,553
Boysun	0,004	0,969	0,158	0,130	1,000	0,116	1,000	28,234
Muzrabot	0,011	0,337	0,156	0,500	0,413	0,323	0,335	17,745
Denov	0,020	0,295	1,000	0,920	0,331	0,308	0,301	26,903
Jarqo'rg'on	0,013	0,261	0,359	0,510	0,275	0,344	0,260	17,282
Qumqo'rg'on	0,006	0,388	0,257	0,300	0,380	0,216	0,387	16,366
Qiziriq	0,010	0,894	0,138	0,340	0,844	0,146	0,879	27,379
Sariosiyo	0,004	0,286	0,205	0,400	0,324	0,342	0,282	15,765
Termiz	0,021	0,149	0,338	0,540	0,168	1,173	0,148	22,137
Uzun	0,006	0,381	0,141	0,380	0,283	0,236	0,255	14,456
Sherobod	0,005	0,310	0,278	0,450	0,324	0,324	0,307	17,066
Sho'rchi	0,024	0,212	0,368	0,290	0,219	0,392	0,208	14,576
Bu ko'rsatkichlarning har biriga 10 ballik tizimdan qo'yilgan ballar	7	9	8	9	8	9	8	

5-jadvaldagi hudud bo'yicha raqobatbardoshlikni ifodalovchi nisbiy ko'rsatkichlar mutaxassis-ekspertlar tomonidan 10 ballik tizimda baholandi. Bunga ko'ra, ishchi samaradorligining nisbiy ko'rsatkichi, odam tashish samaradorligining nisbiy ko'rsatkichi va bitta odamga to'g'ri keladigan nisbiy transport soni kabi ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatga ega ko'rsatkichlar yuqori baholangan. Bu ularning jamoat transportining qulayligi va korxonalarning rentabelligiga ta'sirini aks ettiradi.

¹ Muallif ishlanmasi.

Baholangan raqobatbardoshlikni ifodalovchi ko'rsatkichlar uchun me'yorlashtirilgan samaradorlik ko'effitsiyenti shkalasini tuzib olish uchun Sterjess qoidasidan foydalanish mumkin. Bu usul guruhlar sonini hisoblash uchun ishlatiladi.

Ushbu usulda guruhlar soni k va interval kengligi h quyidagicha aniqlanadi:

$$k = 1 + \log_2 n \quad (2)$$

$$h = \frac{\text{maksimal qiymat} - \text{minimal qiymat}}{k} \quad (3)$$

Ushbu formulalardan foydalanib hisoblaganda,

$$k = 1 + \log_2 15 \approx 1 + 4 = 5$$

$$h = \frac{35,8555695 - 14,4558291}{5} = 4.28$$

ekanligi kelib chiqadi.

6-jadval

Hududlarning samaradorlik va raqobatbardoshlik ko'effitsiyenti shkalasi¹

Tavsifiy daraja	Chegaraviy ko'effitsiyent
Juda yuqori	$31,57 < S < 35,86$
Yuqori	$27,29 < S < 31,57$
O'rtacha	$23,01 < S < 27,29$
O'rtacha past	$18,73 < S < 23,01$
Past	$14,45 < S < 18,73$

Hududlarning raqobatbardoshlik ko'effitsiyenti tahlil qilinganda, Termiz shahri 35,86 ko'rsatkich bilan juda yuqori samaradorlikka, Bandixon tumani 27.56, Boysun tumani 28.23 va Qiziriq tumani 27.38 ko'rsatkich bilan yuqori samaradorlikka, Denov tumani 26.9 ko'rsatkich bilan o'rtacha samaradorlikka, Angor va Termiz tumanlari mos ravishda 18.86 va 22.14 ko'rsatkich bilan o'rtacha past samaradorlikka, Oltinsoy tumani 15.56, Muzrabot tumani 17.74, Jarqo'rgon tumani 17.28, Qumqo'rgon tumani 16.37, Sariosiyo tumani 17.76, Uzun tumani 14.46, Sherobod tumani 17.07, Sho'rchi tumani 14.58 ko'rsatkichlar bilan past samaradorlik ko'rsatkichiga ega ekanligini ko'rishimiz mumkin.

Xulosa qilib aytganda, hudud transport tizimining raqobatbardoshligini baholashda ko'rsatkichlar tizimini shakllantirish va ularni amaliy jihatdan qo'llash zamonaviy transport infratuzilmasini rivojlantirishning asosiy omillaridan biridir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, transport tizimining samaradorligi va raqobatbardoshligini baholash uchun ko'p qirrali yondashuv talab etiladi. Bunda xorijiy va mahalliy olimlarning ishlari asosida tuzilgan ko'rsatkichlar tizimi transport korxonalar soni, ishchi kuchi samaradorligi, yuk va yo'lovchi tashish hajmi, infratuzilma kengayishi kabi omillarni qamrab oladi.

Asosiy ko'rsatkichlar orasida transport korxonalarining zichligi, ishchiga nisbatan xizmat hajmi, yuk va odam tashish samaradorligi alohida ahamiyat kasb etadi. Jadval ma'lumotlari Surxondaryo viloyati va uning tumanlari misolida ko'rsatkichlarning amaliy jihatdan qanday hisoblanishi va taqqoslanishini namoyish etadi. Masalan, Termiz shahrida transport korxonalarining zichligi yuqori (68,85) bo'lsa, Bandixon tumanida bu ko'rsatkich 0,049 gacha tushib ketadi. Bu tumanlar o'rtasidagi infratuzilma taraqqiyoti va resurs taqsimotidagi keskin farqlarni anglatadi.

¹ Muallif ishlanmasi

Tadqiqotda taqdim etilgan nisbiy ko'rsatkichlar (masalan, etalon hududga nisbatan transport zichligi yoki samaradorlik) hududlarni obyektiv baholashga imkon beradi. Ballar tizimi (7-9 ball oralig'ida) ko'rsatkichlarning ahamiyatini hisobga olgan holda ularni umumlashtirishga yordam beradi.

Transport tizimi raqobatbardoshligini baholashda ko'rsatkichlarning tizimli yondashuvi infratuzilma samaradorligini oshirish, bozor dinamikasini tahlil qilish va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ko'maklashish uchun muhim vosita hisoblanadi. Kelajakda ushbu ko'rsatkichlarni sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar tahlili (Big Data) bilan integratsiyalash orqali aniqroq prognozlar va strategiyalar ishlab chiqish mumkin. Tadqiqot natijalari nafaqat akademik doirada, balki amaliy siyosatni shakllantirishda ham qo'llanilishi mumkinligi bilan ahamiyatlidir.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Boyce, D., & Lemaire, J. B. *Competition and Regulation in Transport Markets*.–London: Elsevier,1999.–215p.(45-52,78-85).
2. Nijkamp, P., & Button, K. *Transport Network Economics*. – Cheltenham: Edward Elgar, 2000. – 320 p. (112-120, 156-163).
3. Gavrilov, D. T., & Vasiliev, Y. P. *Transport Systems and Infrastructure Expansion*. – Moscow: Transport Publishing, 2005. – 180 p. (33-40, 92-98).
4. Sims, C. A., & Kain, J. F. *Housing Segregation, Negro Employment, and Metropolitan Decentralization*. Harvard University Press, 1973. – 275 p. (67-74, 105-112)
5. McNally, J. R. P., & Hensher, D. A. *Handbook of Transport Economics*. – Bingley: Emerald Group, 2007. – 420 p. (201-210, 255-263).
6. Hellerstein, J. L., & Bobinskiy, G. S. *Transportation Systems Analysis*.–New York: Springer, 2010. – 310 p.(88-95, 134-142).
7. Saaty, T. L. *A scaling method for priorities in hierarchical structures*. J. Math. Psychol., 15 (3) (1977), pp. 260-281.
8. Азгальдов, Г. Г., & Райхман, Э. П. *Экспертные методы в оценке качества товаров*. М.: Издательство Экономика, 1974 г. - 151 стр.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 6 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).